

Falukép a múltból két tételben

Előbeszéd

1945. Egy korszak vége Magyarországon, egy másiknak, az „újnak” a kezdete. Az előbbi a „Horthy-korszak” negyedszázadának vége, az a másik a „Felszabadulásként” aposztrofált éveket/évtizedeket jelenti. Még a „régiben”, a „Horthy-korszakban” születtem, és tizenegy éves voltam, amikor vége lett. Elemi iskolai tanulmányaimat – novemberi születésű lévén – csaknem hétévesen kezdtem el, a „Felszabadulás” évében már negyedikes elemista voltam. A nagy, hadd mondjam: katasztrofális változást, már közel serdülőként éltem át. Láttam a nyilasokat randalírozni (falunkban a Huszár hentest bilgeri csizmájában és nyilaskeresztes karszalagjával), láttam a német megszállókat bevonulni, láttam a frontvonalban elesett katonákat (németet, magyart, orosz egyaránt), láttam a hazatérte után velem öregedő, hadirokkant leventét, szovjet és amerikai fogságból hazatért, második világháborús katonát, s azt a garázdálkodást, amit a szovjet armádia Magyarországon elkövetett. Aztán, még az 1945-ös összeomlás előtt – az én gyermekszememmel nézve – virágzó falut, ahol éltem, aztán láttam ezt szétzilálva, parasztjait földjétől megfosztva, tisztviselőit B-listázva. „Elnyomás, szolga sors, ez volt a rend ezer évig” – zengte a *Köztársasági induló*t a „tömeg”, meg hogy „a föld fog sarkából kidőlni” s a „világ proletárjai egyesülnek”, s „holnapra megforgatjuk az egész világot”. Hát megforgatták! „Parasztot a téészbe, kisiparost a KTSZ-be, a falusi kisboltost a Földműves-szövetkezeti Boltba” – mert hogy kisiparosnak is, kisboltosnak is, a parasztnak is a szocialista gazdálkodásban, a „közösben” a helye. Ment az antiimperialista, antikapitalista, antifasiszta propaganda, majd az internálás, deportálás, kitelepítés – Adyval joggal kiálthattuk: „jaj, minden egész eltörött”. Minderről szól az alábbi, közel nyolc évtized előtti ifjúkori emlékkép...

*

Első tétel: 1938–1945

Épp csak eszmélkedő kisgyerekként, alig négyévesen egy csodavilágban találtam magam. A sivár, mindig a szürkeség, a sötétség képzetét jelentő, városszéli malomudvarbéli gépészlakás (ahol születtem) sivársága után egy földi paradicsom megannyi csodája vett körül. Zöld fű az árokparton, a patakvíz ezüstös csillogása az esti holdfényben, majd minden utcában eperfasor, a házak előtt virágoskertek, illatozó tearózsa bokrok, júniusban bódító illatú fehér liliomok sokasága, reggelente meg este az utcán a legelőre hajtott háziállatok, a hajnali, déli és az estharangszó a templomtoronyban, a házak mögötti kertekben gyümölcsfák, „fuvolázó” sárgarigó, az istállóban s az eresz alatt fecskefészek, bennük éhes csivogó fiókák. A falu népe – fiatalja s öregje – általam addig sohasem látott viseletben jár-ke, hétközben egyszerűbb, vasárnap színes szoknyában, blúzban, a fiatal menyecskék „feketőben”, a lányok rózsaszín, fehér, kék pántlikával hajfonatukban, a férfiak csizmában, feketében. Vasár- és ünnepnapon a falu apraja-nagyja délelőtt megy a templomba, a szentmisére.

Felnémet ekkor (a múlt század harmincas-negyvenes éveinek fordulóján vagyunk) mintegy két és fél ezer lakost számláló nagyközség. Földrajzi fekvése előnyös: Eger és a falu közötti távolság mindössze négy kilométer, s a várostól a Szarvaskő-Felsőtárkány útelágazásig a közút aszfaltozott. *Flaszter* – mondták a felnémetiek.

A faluból Eger felé indulva, az út jobboldalán keskeny nyomtávú vasútvonal – a város és a falu határát képező Eger-patak melletti farakodóig. A lóré vasút naponta tűzifát szállít ide Felsőtárkányból. Reggel fél nyolc körül pöfög át a falun a kis „Muki-mozdony”, s déltájban indul vissza tárkányi telephelyére. A sínpár mellett eperfasor vet árnyékot az országútra. A falu déli fertályának végén különös, a patakon átívelő építmény: a *Zúgó*. Híd is, de igazából vízduzzasztó gát, amely az Eger patak vizét tereli az Engler-malom felé. A malom félúton van a falu és a város között, cséplés után, az új búzatermessel lovas kocsik, ökrösszekerek sorakoznak ide „pítlélnyi”, más szóval „örletnyi” a kenyérnek valót.

A *Zúgó*tól délre, az út jobb oldalán, a Gröber-féle *almáskert*, nyugati határa szántóterület, máig is Lapos a földrajzi neve. A Lapos a falu gazdálkodóinak tulajdona – a legnagyobb aranykorona értékű földterületek egyike. Az almáskert európai színvonalú ültetvény, hivatásos kertész gondozza, termékei: jonatán, húsvéti rozsmaring, aranyparmén. A Gröber család felmenői között az aradi vértanú Knezich Károly nevét őrzik a családi iratok, dédunokáját Bitskey Istvánnak hívják – aki ma nyugalmazott egyetemi tanár. Nemcsak a gyümölcsös kert, az Eged hegy alatti Gröber-szőlészet is Európa hírű. A gazdaság jelenlegi (1938) tulajdonosa Gröber Jenő (1870–1941) maga is képzett gazdasz, szakértelmét épp az általa felvirágoztatott gyümölcsös és szőlőbirtok dicséri, és mindenekelőtt a *bikavér*. E nemes italnak ő volt az atyja, kifejlesztője! A falu aszszonynépe, a lányok is, itt találnak idénymunkát a metszés, kapálás, kötözés,

de a szüret idején is. „A Gréberébe dógozunk” – hallani gyakorta a faluban. A fizetség, a „napszám”: tisztos jövedelem – ha idényjellegű is. A tavaszi-nyári alkonyban folklorisztikus színfolt a Gröber-birtokról énekszóval hazatérő lányok-asszonyok kis csapata. Szomorú dal sohasem csendül ajkukon. A „Gréberében dolgozó” fehérlépcső soraiban ott van a nagygazda lány éppúgy, mint a cselédsorsból való. Az előbbi a szőlőművelés fortélyait tanulni jön ide, az utóbbi a jobb megélhetés lehetősége készíti.

Az almáskerttel átellenben kajszibarackos ültetvény – ez a falu mindenkorai jegyzőjének az illetménye. Ezt is szakképzett kertész gondozza, termése minőségi árú, s nemcsak az egri piacon, távolabb is. A termés betakarítása a falu népének újabb munkaalkalom.

*

A település lakott része a Zúgónál kezdődik. Tehetős családok házai sorakoznak az út mindkét oldalán, valamennyi a húszas-harmincas években épült. Tulajdonosaik többsége módos paraszt, de lakik itt ácsmester, erdész, kőműves, hordógyári gépész, gépészlakatos, amerikai magyar, kéményseprőmester, később a körorvos is. A „flaszter utat” a Szarvaskő-Felsőtárkány útélágazás előtt sebes vízű, keskeny patak keresztezi: a *Cseszárka*. Medrétől délre, az úttesttől távolabb, már az Eger-patak partján, áll a *Cseszárka* vize hajtotta Apáthy-malom – valaha az egri érseki uradalom birkaúsztatója volt. Tulajdonosai jól megélnék idényszerű jövedelméből, miként a patak felső szakaszánál évszázadok óta működő „Riskása”, újabb nevén „Vakjancsi-malomé” is. A *Cseszárka* sebes sodrású, karsztforrásból táplált patak, a falusi hagyomány szerint a mondabeli „Csörsz árka”, ami persze puszta fikció. Itt, az út mentén, a *Cseszárka* jobb partján takaros, csak a minap elkészült emeletes épület magasodik, nagy udvarral: a falu első „ipari üzeme”: Láng Sándor kádármester műhelye, amelyben az egri borvidék hordóinak a java része készül. Kisebbség-nagyobbak, néha szobányi méretűek. Láng bácsi első világháborús hadirokkantként került a faluba, az állomás melletti kis műhelyben kezdte a hordók készítését, aztán – a vidéken a kádárság prosperáló ipar – szorgalmával, hordói minőségével sikeres „nagyvállalkozóvá” küzdötte fel magát – mára ő is a falu *viriliseinek* egyike.

A *Cseszárka* patakot elhagyva, balra lejtős mellékutca tűnik fel: a *Bossod*, azaz *Borsod* utca. Mára inkább csak a töredéke. A falu Eger-patak folyása szerinti bal oldala hajdan Borsod-megyéhez, a jobboldali rész Heveshez tartozott. Innen a máig élő utcanév. Legrégibb, nádtetős, szabadkéményes házai (kis- és középirtokos család lakja valamennyit) a főúttól távol, az Eger-patak bal partján sorakoznak.

A Felsőtárkány-Szarvaskő útkereszteződést elhagyva, a Szarvaskői (a helyiek „szólása” szerint: *Szarvaskövi*) úton, két „takaros” épületen akad meg a szem. A „magtári iskola” az egyik, a másik: a csendőrlaktanya. Az előbbi még a 19. század végén épült, az utóbbi – jelenlegi formájában – 1936 táján. A csendőrlaktanya ekkor helyezték át Felsőtárkányból Felnémetre. A „magtári iskolának” története

van. Helyén valaha a községi gabonátároló állott, amelyet a falu képvisellete engedett át a tanügynek még a 19. század végén – lévén, hogy a gyermekáldás növekedése nyomán halaszthatatlanná vált egy új tanterem és tanítói lakás megépítése. Az öreg magtár lebontásakor, a padlózatát felszedve, az építők emberi csontvázat találtak. A hír futótűzként terjedt a faluban, s a jegyző a községházára szállíttatta a hamvakat. A falu legöregebb asszonya, Korózs Mari néni, meghallva a hírt, lélekszakadva rohant a jegyzőhöz, s összekulcsolt kézzel kérte: mielőbb temessék el a maradványokat, mert a csontváz az orosz cár „fiáé”, akit felnémeti legények vertek agyon 1849-ben a falusi kocsmában, s holttestét a magtár padozata alá temették. Ha az oroszok megtudják, bosszúból felperzselik a falut. Ő emlékszik: már a fiatal tiszt eltűnése után is súlyos sarcot vetettek ki a lakosokra.

Gyermekkoromban a történet több variánsa él a nép körében, s a csontváz megtalálása, a gyilkosság ténye – úgy tűnik – valóság volt. Gyermekként magam is láttam azt a temető „garádjában” megbúvó sírhantot, melyet a „cár fia” sírjának tudott a helybeli hagyomány.

A „magtári iskolával” átellenben meredek utca vezet a *majorba*, azaz az egri érseki uradalom mintagazdaságába és az ekkor mintegy harmincötezer holdas érseki erdőgazdaság központjába. A finom, vörös kőzúzalékkal „portalanított” utca elején, baloldalt, különös, faluhelyen szokatlan, valaha jobb napokat látott „polgári” emeletes ház áll, erkéllyel, nagy udvarral, az udvar egy részében hatalmas koronatóvis fákkal. A ház az egykori kántor dinasztia: a Boross-család késői leszármazottainak hajléka. Boross József felnémeti kántor-tanító építtette valamikor a 19. század végén. Az 1820-as évektől 1936-ig a család négy nemzedékének férfi tagjai tanították itt betűvetésre, olvasásra, hit- és erkölcsstanra, geográfiára, történelemre a falu felnövő nemzedékeit. Nem is eredménytelenül: „kezüik alól” (így beszélték a falusiak) több mint tucatnyi parasztyerek küzdötte fel magát értelmiségi sorba. Ki pap, ki tanító, ki jogász, ki postai vagy banktisztviselő, ki vasúti tiszt lett. Török Konstantin a ciszterci rend tanára, aki irodalom- és nyelvtudományi dolgozataival, latin, görög, francia és német nyelvtudásával a filológusi pálya ígéretének számított. Sajnos negyvenes évei kezdetén váratlanul elhalálozott. Hamvai a ciszterciták egri templomának kriptájában várják a *resurrectiót*.

A Boross-féle házat elhagyva a harmincas évek eleje óta az ide látogató idegent csodavilág fogadja: zöldre festett „nagy” és „kiskapu”, jobbra elegáns, kúria méretű és arculatú, hófehérre meszelt épület, bal felől kőkerítés, mely a Sánc utca sarkáig fehérlik a délutáni napsütésben. Az épület a 18. század öröksége, hajdan a mindenkori uradalmi kasznár lakta, ma az erdőfőtanácsos rezidenciája. A fenyőfákkal csaknem teli udvar fehér léckerítése látni engedi a rózsafákkal, színes, kerti üveggömbökkel ékes kis virágágyakat s a távolabbi verandát, ahonnét szép kilátás nyílik a város és a környező erdők, az Eged és a Várhegy felé. A főtanácsos úr, Urbánfy Ignác parádi kisiparos (cipész) gyermeke, tanulmányait, az egri gimnáziumban kezdte, majd sikeres érettségije után

Selmecbányán folytatta az erdészeti akadémián. Fiatal pályakezdőként Kárpát-aljára került – a Schönborn-birtok erdőmérnöke. Valamikor a húszas évek második felében görögkatolikus paplány feleségével, Homicskó Ilonával repatriál. A hazafias érzületű, az első világháborúban sokszorosan kitüntetett századosként szolgált, immár középkorú mérnököt az egri érsekség alkalmazza: előbb erdőmérnök, majd néhány év elmúltával ő az egész érseki erdőbirtok főtanácsosa. Az alkalmazottak körében szigorúsága mellett is népszerű, szakmájának élő szakember. Mondják, katonás rendet tart: a hét kezdetén *raport* az erdészeknek, melynek tárgya az erdőművelés, a fakitermelés, szállítás, vadgazdálkodás éppen aktuális teendői. A részfeladatok irányítói: az erdőmérnök(ök), a pagonyerdészek, főerdőrök, erdőőrök, erdőlegények. Az 1930-as évek második felében az „altishti kar” tizenhárom fő.

A főtanácsos a falu kegyurának, az egri érseknek képviselője, a vasárnapi szentmisét a kegyurat megillető oratóriumban hallgatja. Magánélete rangjához illő, de visszafogott. Kiszolgáló személyzete: egy inas, szakácsné, parádés kocsis, vadászaton az adott „pagony” (erdőkerület) erdésze vagy erdőlegénye. Karácsony előtt maga tesz javaslatot az ajándékozás mikéntjére, pénzbeli összegére. Egy a harmincas évek végén készült javaslat szerint egy pagonyerdész fizetésén kívül karácsonyi ajándéka 40 pengő, feleségéé 20 pengő, a gyermekeké 5-5 pengő. Ezekben az években egy kis csokoládészelet 2, azaz két fillér! Három szál Délibáb cigaretta ugyanennyi!

De lépünk tovább! A tágas majorság közepén hosszú, palatetős épület hófehérre meszelt fala, pirosra festett ajtaja vonja magára a látogató tekintetét: a lóistálló, mellette kis toldalék épület, az éjszakai ügyeletet tartó parádés kocsisok pihenőhelye. Az istálló padlózata az érsekség egykori tégláégetőjében készült, négyzet alakú vörös téglá; ilyen a cselédlakások nagyobb részének *pádimentuma* is! Hiányát más helyeken a tégláégető agyaglelőhelyének kimerülése magyarázza. Az istállóban általában hat ló van, egy-egy pár a főtanácsos és az intéző hintájának, egy paripa a tanyamester bricskájának fogatához, egy pedig az erdőmérnök hátslova. Kicsi gyermekkorom legszebb emléke: téli reggelen, úgy félhét tájban, mesebeli csilingelésre ébrednek. A majorból a szántalpakra rakott hintók elé fogott lovak nyakán az ezüstösen csillogó *pergők* csilingelése az, amit én persze – három-négy éves gyermekként – már a Jézuskát kísérő angyalok muzsikájának gondolok. Pedig csak a főtanácsos vagy az intéző úr igyekszik az *Aulába*, ahogy a falusi nép mondta: *az érsikudvarba*. (A valóságban a kettő nem volt ugyanaz: az aula az érseki palota, az érsikudvar kocsiszín és lóistálló).

A felnémeti majorban a lóistállóval átellenben kovács- és kerékgyártó műhely – a gazdaság nélkülözhetetlen „üzemei”. Példás rend egyikben is, a másikban is. Reggel héttől déli tizenkettőig, majd délután egytől öt óráig gyalu, fűrész, kalapács, kovács üllő zajától hangos a környék. Javítani való kocsikerék, küllő, hámfá, patkolásra szoruló ló, igás ökör, bivaly minden napra akad. Az utóbbi igavonó állatokból több mint tucatnyi áll az istállókban. A béresek és a bivalyos

mellett a tanyamester úr naponta ellenőrzi az állatok patájának s patkóinak állapotát, s ha kell, a „gyógyításra” szoruló állatot máris hajtják Farkas (Tosznyik) Józsefhez a kovácsműhelybe, ahol gyorsan megtörténik a patkócsere. Gyógy- és patkolókovács több is van a faluban, ám uradalmi kovácsnak lenni rangos „állás”. (Szociális helyzetük, körülményeik tükrö: a kerékgyártó mester mindkét fia elvégzi a polgári iskolát!) Az igavonó ökörnek, bivalynak, hátas és az „urasági” hintó kényes paripáinak mindig útra késznek kell lenni. A patkolás mellett a kocsik, ökrös szekerek „vasalásának” gondozása is a kovácsmester feladata. A szomszédos kerékgyártó műhelyből (a kerékgyártó szakma mindent tudó mestere itt Tosznyik, azaz Farkas Ferenc) a kovácsműhelybe kerül: a megjavított kocsi- vagy ökrösszekér-kerék, amelyre új „ráf” kell, annak elkészítése, majd a kerékhez szabása, végül „felhúzása” is kovácsmesteri feladat. A ráfvas hajlítása, kerékre szabása precíz szaktudást kíván. A két mester harmonikus munkája garantálja: a fogatolásnak a majorságban soha sincs akadály.

A kerékgyártó- és a kovácsműhely melletti hosszú, észak-déli irányú épület zárja le a majorság e szűkebb területét: a sertéstelep. Hófehérre meszelt falai egész nap ragyognak a napfényben, kisméretű, már-már az eresz szintjéig érő ablakaiban kora tavasztól késő ősziig piros muskátli virít. A telep mindenható és mindentudó vezetője: Koller János, akit – ahogy lánykája, Terike (iskolatársam) mondta – „Fejér mégyéből hívott” a jószágkormányzóság Felnémetre, s akinek irányításával történik az elsősorban yorkshire és berkshire sertésfajta szakszerű tenyésztése és gondozása, de van itt mangalica állomány is, amelynek törzsanyaga a mezőhegyesi tenyészetből származik – tehát garantált minőség. 170-200 kg-os példányaik mind a hazai, mind a külföldi piacokon keresettek. A kelendőség magyarázata a sajátos tenyésztési mód: a fiasztatás az alföldi birtokrészekén történik, majd az elválasztás és a szimultánoltás után a süldők az erdei legelőkre kerülnek (makkoltatás), s a kívánt súlygyarapodás után a vasútállomásokhoz közeli hizlalókba (Felnémetre is), ahonnét az értékesítés történik.

A felnémeti majorságot a tehenészet, helyi szóhasználatlaltal a *fejőzet* uralja. Nem csak méreteivel, a modern jelzővel illethető, impozáns küllemével, hófehér falaival, muskátlis ablakaival, piros pala borította tetőzetével, s még inkább a „beltér” felszereltségével, nemes állatállományával az egész major gazdasági fellegrárá, amelynek koronázatlan „királynője”: a Dejtár nevet viselő csodatehén, a maga napi 47,7 kg tej hozamával. A hosszú vályúk („jászlak”) mellett úgy hatvan-hetven jószág, szimentáli és magyar piros-tarka fajta. Az itatás automatizált, a takarmányozást a silóból, a kazlakból ipari sínhálózat biztosítja, a fejés géppel történik. A „fejőzetbe” fejeskor a „fejősök” hófehér munkaruhában, fejükön fehér sapkával léphetnek be; az egy lábú fejösszekék fenekükre szíjazva. A megtelt kannák innen egyenesen a pasztörizálóba, feldolgozóba kerülnek, amely a „fejőzet” épületének része. Palackozott tej, csomagolt vaj, túró és tejföl kerül innen naponta az egi vásárlókhoz. A tejüzem higiéniája mintaszerű, európai nivó. (Az „élenjáró szocialista mezőgazdálkodás éveiben”, még a régi világban tanult, egykori „uradalmi intéző” öreg barátomat kérdeztem: milyen

színvonalat jelentett az 1930–1944 közötti években a felnémeti tejgazdaság? Így válaszolt: ha ma – 1971-ben – az országban mind ilyenek lennének a téesz-tejüzemek, Európában az élvonalban lennének!) El ne feledjem: valamikor 1939–40-ben épül meg a „fejőzet” mellett a két hatalmas siló, amelyek a modern takarmányozást szolgálják. A silózáshoz a háború végéig hatalmas tartálykocsik hozzák a melaszt a hatvani cukorgyárból – „táplálék kiegészítőként”. Az átgondolt, szakemberek (főintéző, intéző, tanyamester) irányította takarmányozás eredménye fél évtized alatt látványossá lett. A tejtermelés ugrásszerűen fejlődött, amit a már említett Dejtár tejhozama mellett a tejgazdaság egészének eredményei is reprezentálnak. 1936–37-ben például az évi átlagos termelés 5445 kg tej és 186,5 kg tejszír.

A felnémeti gazdaságban a szakszerű állattenyésztés tervszerűsége már az elletéssel kezdetét veszi. A teheneket hat héttel az ellés előtt „előkészítik” az eseményre: fokozatosan csökkentik a takarmányadagot, majd az utolsó héten teljesen megszüntetik. A tehenészet, a „fejőzet” működésének első számú irányítója a „fejősgazda”: Takács (Lisztes) Mihály. Nemcsak a gazdaságban, falu szerte is népszerű szakember. Ha valahol a tehen „felfúvódik”, vagy éppen elkövetkezik az ellés ideje, „Mihály bácsit” hívják. A friss lucernától felfúvódott tehen a „trokárrel” való szakszerű „kezelés” után békésen kérődzhet. Amikor pedig a kis borjú világra jött szerencsésen, a gazdaasszony lefejheti a gyereksereg kedvencét: a „pecctejet”. (Az ellés utáni első fejés tejének lokális neve.)

Mintagazdasághoz illő az igásökor-állomány is. Az uradalom hosszú szekereit a magyar szürke marha állományból való ökrök vontatják. Kisebb részben bivalyok. Az állomány utánpótlásáról átgondolt szervezéssel gondoskodnak. A gazdaság Poroszló és Tiszafüred környékéről vásárol ötven-hatvan „rúgott bikaborjút”, amelyek további nevelése a gazdaság erdős területén történik, s négyéves korukban csak a legedzettebbek kerülnek járomba. A többit vágómarhaként értékesítik. Nyári reggeleken impozáns látvány, amint a négy magyar ökor vontatta hosszú szekerek aratás, szénahordás idején elindulnak a béresek ostorpattogatásai közben a határba.

Az állatállomány tudatos fejlesztése és hasznosítása nemcsak a gazdaságos tejtermelést, vágómarha és sertésértékesítést jelenti, hanem a gazdaság szántóterületének trágyaszükségletét is biztosítja.

Vannak igás lovak is a majorságban, elsősorban muraközi fajta. Az egyedek, nagyobb része az erdőgazdaságot szolgálja, miként a saját tenyésztésű öszvérek is. A falu közeli, Almár völgyi erdészházaknál találkozhatunk velük, közel az erdőhöz. Példaszerű gondozásban van részük: a kocsisok közvetlen „előljárója” a pagonyerdészek egyike, aki az erdészet felnémeti és szarvaskői pagonyának igényei szerint indítja a fogatokat megadott munkahelyre.

A felnémeti majorság „gépparkja” szerény: mindössze egy ún. „körmös traktorból” áll, amely tavaszi és őszi szántás, valamint a cséplés idején teljesít szolgálatot. Két traktoros működteti: az idősebb és az ifjabb Hliva István. Cséplés idején természetesen az egész érseki uradalom hagyományos gőzmasináit

(lokomobil) is aktivizálják. Pusztaszikszótól Felnémeten át Fedémesig vándorolnak a gépek. (Ezek a városhoz legközelebb lévő uradalmi központok.) Ilyenkor, szakképzett gőzgépészként, apám is az uradalom szezonális alkalmazottja lesz – hét elején és a hét végén kerékpárral teszi meg a Felnémet és Fedémes közötti több tíz kilométeres utat.

Az erdőgazdaság! Miként már írtam volt: központja Felnémet. Ennek is története van. Urbánfy főtanácsos úr – kinevezésekor – olyan „székhelyhez” ragaszkodott, amely a jószágkormányzóságához, azaz az érseki palotához is, az erdőhöz is közel van. Választása Felnémetre esett: aszfaltozott út a városig, az „Aula” mindössze négy kilométer, s annál is rövidebb az erdőhöz vezető ösvény, dűlőút. A gazdaság iparvasút üzeme (Felsőtárkány) is könnyen megközelíthető. (Ennek vezetője kipróbált szakember: a gyakornok évei óta az érseki erdőgazdaságnál szolgáló Vendel Ferenc erdőmérnök.) A Felnémethez kötődő pagony (ma erdőkerület) mérnöke Wágner Lajos felnémeti lakos. A falu ekképpen kapott erdészeti arculatot. Abban az időben a formaságra sokat adtak, s az erdőszvilágban volt valami katonás fegyelmezettség, ennél fogva presztízse, tekintélye is nagy. A vasárnapi nagymisék után a faluban honos erdészek, erdőőrök, erdőlegények a sekrestye ajtó előtt felsorakozva várják a főtanácsos urat, aki a mise után kézfogással köszönti őket, s vesz búcsút tőlük a hétfő reggeli raportig. A faluban az erdésznek rangja, tekintélye van. Ujjat húzni vele nem tanácsos: a falopást súlyosan büntetik. A helybéli cigányság sem próbálkozik tolvajlással, az erdészettől olcsón, jutányos áron vásárolhat a ritkításkor kivágott botfából, amelyet aztán felaprítva adnak el kis haszonnal az egri fapiacon. (Merthogy akkor még ilyen is volt.) Szabad az út a gombagyűjtők előtt, az orvvadászat viszont már bűncselekmény, a tettes – ha rajta kapják – nem csak az erdészszel, a csendőrséggel, majd a joghatósággal is szembe kerül. Az érseki erdészet egyébként – az egész területet figyelembe véve – alkalmazottai révén ekkoriban 138–140 családnak biztosít megélhetést – pénzben (havi fizetés) ez az erdészet költségvetésében mintegy évi 430 000 pengőt jelent, amit természetbeli illetmény (ingyenes állattartás, legelő, kaszáló használat, tűzifa) egészít ki, s az alkalmazottak természetesen erdész egyenruhát is az Érsekségtől kapnak. Nyugdíja mellett az erdész (vagy özvegye) a jószágkormányzóság alkalmi támogatására is számíthat. Egy felnémeti példa: 1938 márciusában néhai Nagy János felnémeti erdőőr özvegye a következő levélben kéri férje egykori főhatóságának segítségét:

„Nagyméltóságú Érsek Úr! Kedves jó Uram! Alulírott, azzal az alázatos kérelemmel esedezem Kegyelmes Uram magas színe előtt, rajtam szorult helyzetemben tüzelőfával segíteni méltóztassék. Kérésem támogatásául a következőket volnék bátor felhozni Nagyméltóságod kegyes meghallgatásával: 1.) Férjem, néhai Nagy János 29 évig szolgált mint erdőőr a felnémeti érseki uradalomban lelkiismeretesen és hűségesen – egészen haláláig. 2.) Néhai férjem elhalálozván magamra maradtam, nyugdíjamból kell megélnem, amit Kegyelmes Uram jó szíve nekem juttat, de fa-szükségletemet nem vagyok képes beszerezni, ha

Kegyelmes Uram jó szíve meg nem szán tüzelőfával. Mindezekre való hivatkozással kérésemet még egyszer megújítom abban a reményben, hogy Kegyelmes Uram nem tagadja meg kérésemet. Maradok alázatos kézcsókkal Özv Nagy Jánosné szül. Barta Erzsébet. Felnémet, 1938. márc. 23.” A kérvény hátoldalán a helybenhagyó végzés: „két ürm[éter] botfáról utalvány kiállítva és ajándéknilyvántartásba feljegyezve. Eger, 1938. március hó 31.”

Özvegy Nagy Jánosné „tűzifa-szükséglete” tehát biztosított.

Nagy Jánosné levele további szempontból is figyelmet érdemlő dokumentum. Férje, 29 évi szolgálata után nyugdíjban részesül, ami a férj halála után özvegyét is megilleti. Az uradalomban helybéliként szolgáló erdőőr, erdőlegény stb. mellett ugyanígy nyugdíjat élvez a gazdaság más területein tartósan dolgozó (szerződéses) fejős, béres, parádés kocsis, kovács és kerékgyártó mester stb. Az évenként – idényszerűen – az uradalomban dolgozó „ölfavágók”, napszamosok munkaviszonya nem lévén folyamatos, nyugdíjra nem jogosultak, de az évenkénti szezonális munkaalkalom kiszámítható jövedelmet jelent. Aki többet akar, az nyaranta családotul elmegy summásnak az Alföldre, a Dunántúlra, ami közel fél éves távollétet jelent. Hazatérés után, az őszi-téli hónapokban, a férfiak „proszakolni” járnak Egerbe. (A „proszakolás” favágást, tűzifa-aprítást jelent.) A „proszakoló” reggel vállára veszi a fűrész, a fűrészbakot, a kisbaltát (a darab szalonnával, kenyérrrel, vöröshagymával) a tarisznyába teszi, s elindul gyalogosan Egerbe. Az akkori piactéren, a Dobó-szobor mellett tanyáznak, s várják a „kuncsaftokat” – az egri polgárt, aki a fuvarosok szállította két-három ürm. fát kívánja velük felaprítani. A fizetség alku tárgya, összege általában az aznapi napszám summáját követi. A némi birtok mellett lovas fogattal rendelkező paraszti réteg fuvarozással is foglalkozik – rendszeresen. Nyáron és a téli hónapokban az erdőgazdaság kínál fuvarozni valót: az erdei vasúthálózattól távol eső erdőrészekén kitermelt „ölfát” szállítják az „érseki rakodóba” vagy privát megrendelőkhöz. Alkalmi fuvar is vállalnak: szüleim fuvarosa Gara apó, nagyjából havonta szállítja a városból a vegyesboltunk számára vásárolt árucikkeket.

S ha már a falu szociológiai szegmensénél tartunk, szólnom kell a cigányságról is. Az anyakönyvek tanúsítják: három-négy család a 18-19. század óta honos a faluban, elődeik nevei (Pusoma, Koncsik, Suha, Josa stb.) rendre olvashatók az 1789 óta vezetett mátrikulában. Gyermekkorom „koldusa”: Koncsik Kálmán valaha híres primása volt a környéknek, fia Koncsik Bertalan a harmincas évektől nagybögös, unokája: Koncsik Zoltán haláláig a falu cigánybandájának segédprimása. A nem muzsikusok részben a mészkemencék, részben a parasztgazdaságok napszamosai. Több középkorú férfi és nő nyaranta summásnak szegődik! Telente – említettük már – az erdészettől vásárolt botfát aprítják fel, s árulják tüzelőként az egri fapiacon. Az asszony nép nyaranta gombát gyűjt, s az egri piacon vagy a helyi lakosság körében árulja. Az elaggott Koncsik Kálmán (ahogy családja nevezi: Papu) koldusa is, nem is a falunak. Nincs rászorulva a koldulásra, családja gondoskodik róla. Olykor-olykor inkább csak

megszokásból kéreget, mindemellett némi „keresete” is adódik: ő a falusi árnyékszékek „karbantartója”. (A községi eljáróság döntése értelmében minden porta tulajdonosa köteles árnyékszéket „építeni”!) Tyúklopás, tolvajlás nem jellemző. Életvitelük már rég távol van a nomadizálástól – maguk építette, vert falú viskókban élnek – az elhullott háziállatok elfogyasztása viszont még mindig természetes náluk. Higiéniai körülményeik messze állnak a civilizálttól, ám tetvesség, fertőző betegség nem terjed közöttük. A muzsikus férfiak mindegyike sötét ruhát visel – jobbára a falusi intelligencia férfi tagjaitól kapják a használt öltönyt, zakót, mellényt, nadrágot ajándékba. Sajátos kultúrájuk része a betlehemezés. A magyar betlehemes játékokat követő, olykor-olykor kissé profani-zált produkcióikat szívesen fogadják a falu lakói.

Az uradalmi cselédség (kocsisok, fejősök, béresek, a bivalyos, a juhász) uradalmi „szolgálati lakást” kap. Ezek egyik része az ún. „alsó majorban” van, más része a főútvonal melletti régi „cselédsonon”. A juhász lakása a Töviskesen levő hodály melletti cselédház. Az előbbieket egy része szabad kéményes, közös konyhás, egy-egy szobás lakrészek, miként az ország más tájain is (vö. Illyés Gyula: *Puszták népe*). E lakrészeket két család lakja. Felnémeti viszonylatban a kevés földes szoba sem mondható egészségtelennek, a falak egész évben szárazak (itt a házak emberemlékezet óta nem vályogból, tufakőből készülnek), a téglapadlózat – miként már említettett – a lakások kisebb részében a téglaegetés megszűnte miatt maradt el. Van itt három egy szoba-konyhás lakás is. A lakások mellett az „alsó majori” térségben istállók, ólak szolgálgják még a cselédkolónia lakóit, akik itt tartják állataikat (tehén, sertés, juh, aprójószág). Az állattartást takarmányjavadalom segíti, ami természetbeni fizetség, pontosabban fizetés kiegészítés. Ilyen lakásban él például, ötödmagával, a sertésnevelő vezetője és Juhász bácsi, a „tanyagazda” – ő az idénymunkások, napszámosok felügyelője. Gyermekeiket az uradalmi cselédek mindahányan példásan öltöztetik, közülük jó néhány iskolatársam, a kötelező hat elemet kivétel nélkül mind elvégzi, de van, aki a polgári iskola négy osztályát is abszolválta. A paradés kocsisok fekete posztóból készült, paszományos ruházatot viselnek csillogó fémgombokkal, prémszegéllyel. Fejfedőjük csákóyszerű, prémmel szegélyezett kucsma, hátul két fekete pántlikával. Lábbeli az egyenruhához illő rámás csizma. Téli időben viseletük a bokáig érő, sötétkék posztóból készült, báránybőr béléses bunda.

Míg az erdőgazdaság felnémeti és szarvaskői pagonyának felügyeletét Wagner Lajos erdőmérnök látja el, a felnémeti majorság élén az intéző áll, akinek közvetlen alattvalója a tanyamester: Gaál Márton – nekem csak Gaál bácsi vagy Marci bácsi. Az előbbi a mosonmagyaróvári akadémián, az utóbbi (valószínűleg) a gyöngyösi közép fokú mezőgazdasági tanintézetben szerzett diplomát. Az intézőre hiányosan emlékszem, Kárpáti/Kárpáthy(?) volt a neve. Nem sokáig regnált, sikkasztás miatt hamar eltávolították a gazdaságból. Utóda Ágoston József, igen jó nevű gazdatiszt, szakember, 1945-ig maradhatott hivatalában. Marci bácsi szomszédunk, otthonuk a velünk szemben levő, egykori fővadászi lak. A kútvizet tőlük hordja jó édesanyám naponta több vödörrel is.

Marci bácsi felesége, Mariska néni a debrői illetőségű csizmás paraszt országgyűlési képviselő, Plósz István lánya. Gyerekek nem lévén, szívesen látnak mindig. Örömmel megyek, bár harcias kutyájuk, Puszi aggodalmat okoz. Bemenni beenged, ám távozáskor, a kapunyitás pillanatában már dühös ugatással a nyomomban van, s igencsak szednem kell irhámát, hogy megússzam a távozást harapása nélkül. Marci bácsi olykor tréfálkozik velem, s ha erre valamiféle ripsztrall próbálkozom, ekképp nyugtázza: „Azt a leborult szivarvégit!” Mariska néni utánozhatatlan almáspitéje – Puszi ide vagy oda – csábító tényező, így mind gyakrabban elszánom magam kockázatos kalandot jelentő látogatásukra – remélve, hogy Puszi agresszivitását sikerül kivédenem.

Marci bácsi reggel öt órakor indul a majorba a szükséges „felügyeletet gyakorolni”. Szigorú főnök, a fraternizálás messze áll tőle. Precíz munkát kíván tehenésztől, fejöstől, napszámostól, s az iparosoktól (kovács, kerékgyártó) is. Szigorúsága és tekintélye aranyfedezete szakmai tudása. Nemcsak utasít, ha kell, meg is mutatja: hogyan végzendő el a gyakorlatban az adott feladat. Tud „rendet vágni a búzában”, szénát kaszálni, kaszát verni és fenni, kazlat rakni, lovat ápolni, fogatott hajtani, birkát körmölni, kukoricát, krumplit kapálni. Ismeri az állatbetegségeket (kehesség, száj- és körömfájás) naponta megtekinti az állományt, s beszámoltat malacost, tehenészt, bérest, kocsist.

Az uradalom a falusi lakosság jelentős részének is biztosít munkát. A tehenészetben is, a mezőgazdaságban is ott vannak a felnémetiek – férfiak is, nők is. Aratás és cséplés idején pedig különösen megnövekszik a napszámosok aránya, hiszen aratni, cséplőgép mellett helytállni, kazlat rakni, a törekkkel bánni nem mindenki tud. Nyaranta – említettem már – gépész apám is elszegődik néhány hétre: gépészt a „tüzes géphez” (gőzgép) ugyanis nemigen találni a környéken. A „fejőzet” melletti szérún ilyenkor mozgalmas az élet. Előbb a búzát, majd az árpát csépelik, a kazlak egyre magasodnak és gyarapodnak a szérún, a cséplőgép egész napi monoton zúgását csak a „Hordógyár” szirénája töri meg déli tizenkettőkor, egykor majd délután ötkor. Az ebédidő kezdetét és végét, majd meg a „fejrontot” jelzi. Délben, az ebéd elfogyasztása mellett félórányi szunyókálásra is jut idő a cséplőgép mellett dolgozóknak. A negyvenes évek kezdetén a cséplést új termények: szójabab és csicseri borsó betakarítása hosszabbítja meg.

*

Ein Blick auf das Altdorf! Egy pillantás a régi falura. A német címadás: allúzió. Emlékezés a középkori falu rég kihalt, középkori német és flamand telepeseire. A település névadóira. A falu magaslati részének peremét elfoglaló uradalom bizonyos pontjairól s a templomtoronyból alátekintve a régi falu egésze belátható. A patakon innen, a templommal szemben, alant az országút mentén magányosan áll a harangozóház. 18. századi épület ez is. A patakmeder mentén magasra nőtt akácfasor a háttér – természet alkotta kulisszák. A patak túlsó partja mögött a legrégebb utca: a Nagysor. Felülnézetből, innen a domb magasáról jól látszanak az ősi hadas település maradványai. Néhány ház még mindig

őrzi a tizennyolcadik századi településszerkezetet. Három-négy, néha öt lakás sorakozik az udvar mélységét követve, egészen a kertkapuig. Egy-két lakás is-tállóval is bővül, ezeket fuvaros nép lakja. Ha közelebből nézheted az építményeket, meglepetéssel konstatárod: apró ablakaik és a bejárati ajtók kerete ugyanúgy faragott kőből készült, mint a templomajtóé vagy a plébánia épületé, az ablakokban a régi, évszázados vasrács is megmaradt. A tufakőből való házfalak hófehérek, alul félméternyi magasságig kindrusszal (fekete falfesték) festett sáv, melyről az eső utáni szennyeződés letörölhető. A Nagysor a „bíró sora” – a nóta szerint legalábbis –, amely így szól: „Erre gyere ne menny árra // Ne menny a bíró sorára.// Kényes lyányok laknak árra, // Be van az ajtójok zárva.” A bírót a legmódosabb gazdák közül választották/választják, ezek – száz-száz-ötven évvel ezelőtt – mind ezen a „soron” laktak. A Nagysort bal felől az Alvég, jobb felől a Felvég öleli magához. A török utáni, 18. századi újratelepülések óta eltelt hosszú évtizedek, félszázadok során az Alvég az Újsorral hosszabbodott, a nagysori kertek végén pedig Kertalja néven nyílt egy új utca, mely az Al- és a Felvég közötti távolságot kurtítja. Míg a Nagysor portalanított s ma is a tehetősebb gazdák lakják, a Kertalját a szerényebb „birtokok” (néhány hold) tulajdonosai. Az Újsor a legszegényebb – többnyire napszámos, summás népnek ad otthont. Takaros utcásor ez is, a házak tufakőből épültek, olykor két-három lakrésszel – bennük több generáció él együtt. A Nagysoron túli utcák földutak, de esős időben is járhatók. Mára (1938–44) persze a birtokviszonyokban némi átrendeződés is történt, jó néhány parasztyerek iskolatársam újsori szülei már tehetős középbirtokosoknak számítanak. Bírót választottak már az Alvégből vagy a Felvégben lakó középbirtokosok közül is. Gyermeküket ők már „felsőbb iskolába” (polgári iskola, gimnázium, tanítóképző) járatják. Az egész falura valamiféle komfortosság igénye is jellemző: egyre több az átépített ház: „pádi-mentumos” (padlós) a szoba, „cémentlapos” a konyha (villanyvilágítás) s a folyosóvá átalakított „ámbitus” is. Van, aki az „ámbitusra” nyíló, egykori „kiskaput” díszes, színes üveglablakkal hivalkodó bejárati ajtóvá alakíttatta át, felette toronysisakra emlékeztető tető díszlik. Ezt a „kiskaput” persze sohasem használják, hónapszáma zárva van. A félszárnyával mindig nyitott nagykapun bárki bármikor beléphet a „portára”. Ezt a „flancot” a Nagysoron talán a Hangya Szövetkezet nemrég megépült bolt- és kocsmahelyisége is „provokálja”. Ez ui. elegáns, városias arculatú építmény: élelmiszer üzlete városi színvonalú, kirakata is van. Berendezése a Hangya üzlethálózatáét követi: van itt vörösréz kávéörlő, modern, hódmezővásárhelyi „Record gyorsmérleg”, a Hangya feliratot viselő papírzacskó, modern vonalú üvegbúra az élesztőnek, azonos formájú cukorkás üvegek a polcokon s persze igényes áruválaszték. A boltvezető – egyben eladó is – fehér köpenyt visel. s fokozottan ügyel a higiéniára. Modora jó kereskedőre vall: tudja, kit hogyan illik megszólítani, kinek jár a Nagyságos vagy Tekintetes Asszony, s kinek a Mari néni, Jani bácsi megszólítás. Vele egykorúakkal tegező viszonyban van. A „szövetkezet” kocsmája is igényességre vall. Megmaradt a falusi kocsmák hagyományos tartozéka: a *kármentő*, de a fehér

és vörös bort a pulttal egybeépített, vörösréz fedelű kőedény tégelyből méri a kocsmáros. Háta mögött jó kezű és ízlésű asztalos készítette polcokon elegáns palackokban tömény italok az alábbi sorrendben: seprő, törköly, szilva és barack-pálinka, majd a rum, a császárkörte likőr, a kevert s néhány drágább italféle: angolkeserű, likőrök, söt konyak is. A berendezés hagyománykövető is, modern is: a kecskelábú asztalok mellett hosszú lócák, a terem közepén viszont ott van az elegáns biliárdasztal. S hogy a szórakozás lehetősége teljesebb legyen: az udvar kerítését a „kuglizó” alkotja, amely hosszú, fából épített, fedett folyosó, egészében szabályos tekepálya.

A két és fél ezer lakosú községet a Hangyán kívül több kiskereskedés, szatocsbolt is kiszolgálja – szám szerint kilenc. A kilencből három tulajdonosnak nem ez az egyetlen jövedelemforrása: egyikük kőműves mester, kettő gazdálkodó parasztember. Áruválasztékuk tarkább a Hangyáénál: a gatyamadzagtól a rézgálicig, a kockacukortól a pántlikáig és élesztőig, mosószódaig, krumplicukorig mindent árulnak, amire a parasztembernek, tanítónak, vasutasnak, hordógyári munkásnak szüksége lehet. Dohányárut, kocsikenőcsöt, petróleumot, ostorszíjat, patkószöveget éppúgy, mint pipere- és mosószappant, no meg a gyerekek kedvencét: a „medveszart”. A falu csaknem valamennyi fertályára jut egy-egy bolt, így az „üzlethálózat” az egész települést „lefedi”. „Nevezetes” kocsmája a falunak a „Lebúj” – a falu szélén, a Lágýason. Nem éppen jó hírű hely. A legények többnyire a hombárból titokban elcsent búzával fizetnek a gazdasszony lebújós Marinak. „Modernebb”, „elegánsabb”, közönségét tekintve szinte már „úriás” vendéglátóhely a „Tetejetlen csárda” 1939–40-ben épült a már többször is említett, Szarvaskő-Felsőtárkány (valójában Lillafüred–Vadna) útelágazásnál – számítva a távolsági „átmenő forgalom” vendégeire is. Lapos tetős, vasbeton építmény, berendezése kulturált: vendéglői asztalok, a vendégek az asztalok mellett, széken ülve „fogyaszthatnak”. Iparosok, vasutasok, olykor egy-egy hordógyári tisztviselő is betér ide egy hűsítő fröccsre. A Tetejetlen csárda nem lett hosszú életű: 1944-ben az útkereszteződés felrobbantásakor ez is romhalmazzá lett.

*

A Tárkányi út mentén előbb a vasútállomás, majd a „Hordógyár”, helyesebben az Egri Erdő és Faipari Rt. Fafeldolgozó üzeme már-már „urbánus” arculatot ad a településnek. A Tárkányi út ugyan nem aszfaltozott, de jó minőségű, karban tartott makadám, az említett „objektumok” gyalogosan is, közlekedő eszközökkel is jól megközelíthetők. A vasútállomás épülete 1908-ban készült el, s akkor még náddal teli mocsár övezte, amiből mára már csak két kisebb, tónak is, mocsárnak is nevezhető vízfelület maradt. Mindkettő a Tárkányi utat az állomással összekötő, alig kétszáz méternyi bekötőút két oldalán terül el – az út is, a mocsarak is – hatalmassá nőtt akácfákkal szegélyezve. Tavasztól őszig kecske- és leveli békák „koncertjétől” hangos a környék, ami a leszálló alkonyatban kellemes hangulatot teremt. A nép hozzászólt, mint a hajnali, déli és az

estharangszóhoz. Az emeletes állomásépület, sajátos, az Osztrák–Magyar Monarchia „színét”, küllemét, struktúráját idéző sárgára festett falaival, zöld ablakkereteivel, spalettáival, a piros kavics borította peront körülvevő gesztenyefákkal, a zöldre festett raktárépülettel, a csatlakozó szolgálati lakásokkal a városiasság képzetét keltik. Állomásfőnöknek, forgalmistának, pályamesternek lenni már középosztálybeli státust jelent. Az épületek is ezt tükrözik. „Teheti, mert vasúti” – hallottuk a szólásmondást, ami azt jelezte: a vasutas – a váltókezelőtől, MÁV-fékezőn át a MÁV-főtisztig – nyugdíjas állás birtokosa, szolgálati lakást kap, tisztességes fizetést, egyenruhát. Eleganciájukat diákkori emlékeimből származó példával illusztrálhatom. Ezekben az években az Eger–Putnok között közlekedő személyvonat egyik mozdonyvezetője: Bajnok bácsi, következetesen fehér ingben, csokornyakkendőben, fehér kesztyűben teljesített szolgálatot. Gőzmozdonyon! Állomásfőnököt Felnémet is adott a MÁV-nak: Török Józsefet – a már említett néhai Török Konstantin cisztercita tanár unokaöccsét. Kántortanító sarja is volt a kiterjedt Török családnak. A paraszti sorból kiemelkedett Farkas András a füzesabonyi pályaudvar vasúti tisztje volt. Nem tősgyökeres felnémeti família ezekben az években a Godó Ferencé (ő nyugdíjazásáig váltókezelő a felnémeti állomáson). Több évtizeden át szolgált a vasútnál, egyetlen fia, az ifjú Ferenc érettségi után, a kötelező önkéntes katonaidőt letöltve, az aktív tiszt pályára lépett: a frissen alapított pápai ejtőernyős zászlóalj hadnagya lett. A második világháborút majd főhadnagyként „fejezi be”, számos kitüntetés birtokosaként. Szaktudására 1945 után a demokratikus Magyar Honvédség is igényt tartott, ám a Rákosi-éra idején már osztályidegennek minősítették, inter-nálják, bebörtönzik.

A vasútállomás nemcsak a személyszállítás okán fontos objektum a falu életében (az utazóközönséget a középiskolás diákság, a hordógyári s a köztisztviselők alkotják), az állomás melletti faipari üzem s az érsekség működtette mészégető teherforgalmát, az uradalom élő állat kereskedelmét is a vasút bonyolítja.

*

A „Hordógyár”. A falu népe nevezte így az Egri Erdő- és Faipari Rt. fafeldolgozó üzemét, amely fűrészárújával, elsősorban parkettáival nemzetközileg is (Svájc) ismert vállalkozás, faipari gyárüzem. A „Hordógyár” népi elnevezést Láng Sándor már említett kádárműhelye nyomán kapta. A harmincas-negyvenes évtizedben nagyüzemmé serdült vállalkozás a vasútállomástól a falu végéig a Tárkányi út és a Cseszárka-patak medre között terült el. (Mára nyoma sincs, a spontán privatizáció folyamányaként földig rombolták.) Szolgálati lakásaival, irodaházával, étkezdéjével, fűrészcsarnokával, gépháza magasra törő kéményével (gyárkémény!) kisebb ipari előváros képzetét kelti megszűnéséig. A hatalmas jelzővel illelhető csarnok a „gatterek” (keretfűrészek) zúgásától hangos, a hatalmas, előzőleg hánctalanított rönköket itt szabdalják a fűrészek. A berendezést gőzgép működteti, kezelője szakképzett gépész: Vencel bácsi. Az üzem déli területe a rönktér, felügyelője, műszaki vezetője Bánhegyi Zoltán (1908-tól

édesapja volt az első állomásfőnöke a falunak). A rönktér déli felén takaros munkáslakások sorakoznak. Egy- és kétszobás, padlós hajlék valamennyi cementlapos konyhával, mellékhelyiségekkel. Az ablakokban tavasztól késő őszig muskátli virít itt is. A lakók többsége gatteros, asztalos, egy lakó: Vasas Emil nyugdíjas, volt uradalmi erdész. A csarnok melletti, utcafronton levő nagy épület tisztviselői lakás és iroda, s itt van az étkezde is. További szolgálati lakások már a telep faluszéli részén vannak. Városi igények szerint épült valamennyi, lakói között van műszaki vezető, tisztviselő, üzemigazgató, ők – a vasutasság mellett – a falu intelligenciájának további képviselői. Dóra Zoltán igazgató, Bánhegyi Zoltán, Bekk Péter üzemvezető, Somos Kálmán tisztviselő. Itt van a Hermann család lakása is. Hermann Ernő negyvenben vagy negyvenegyben súlyos betegségben hunyt el, családjá a holokauszt áldozata lett, egy vagy két nagyobb gyermek kivételével. Elhurcolásukkal kedves iskolatársamat, gyermekkori barátomat: Hermann Imrét veszítettem el.

*

A falu közepén, a 18. században, barokk stílusban épült, az egész falu fölé magasodó, Szent Rozália nevére felszentelt templom és környezete s a vele egykorú patinás plébániaépület esztétikai látvány. A dombtetőn álló Istenházához, a falut átszelő Szarvaskői útról széles lépcsősor vezet. A lépcsőktől jobbra is, balra is lépcsőzetes, parkként leírható gyepes felület – rajta egybefüggő hófehér virágzónyeg: az ezüstösen csillogó apró levelű, hófehér virágzatú fagyal. Az alsó szinten, a lépcsőktől balra: egyszerűségében is impozáns hősi emlékmű: Emlékoszlop, az első világháborúban elesett felnémeti hősök névsorával. A negyvenes évek legelején állította a falu elöljárósága, a bírói tisztet betöltő Korózs József és Bartha Elemér főjegyzősége idején. Az oszlop hátoldalán zászlórúd – a nemzeti zászlót nemzeti ünnepeinken vonják fel a tanulóifjúság és a szentmiséről érkező hívek részvételével. Köztük meglett korú és ifjabb utódok: felnőtt férfiak, nők unokák, dédunokák. Sokuk otthonában a szoba falán ott az egykor népszerű emléklap, kis barátom, Bíró Lajcsiéknál a Bíró apóé is, aki egy vágát ábrázoló lovon ül, kivont, előrenyújtott huszárkarddal. A festett, bélapátfalvi köedény tárgyakkal díszes „első ház” (tisztá szoba) falának kiemelkedő ékessége.

A 18. századi késő barokk hangulatot idéző plébánia épülete egy rég elmúlt kor, a néhai falusi világ építészeti rekvizituma. Falai között olyan szellemi kiválóságok töltötték napjaikat, mint a Magyar Tudományos Akadémia tagjainak sorában nyilvántartott s 1848-ban a szabadságharcban katonaként jeleskedő Balássy Ferenc plébános vagy éppen a falu mátrikuláját évtizedeken át mintaszerűen vezető Szepessy József. Az általa vezetett születési, házassági és halotti anyakönyv a 19. századi falu szociológiai spektrumának is becses forrása. A plébánia könyvtára a múlt század negyvenes évtizedében még európai műveltségről tanúskodó fóliánsokat őriz. A becses gyűjteménynek további sorsa előttünk ismeretlen.

*

Az iskola. A két és félezer lakosú településen négy iskolaépületben történik a tanítás a „magtári iskola” egyetlen tantermében a 4., a nagysori, még a 19. század első felében a tanítólakással egybeépítettben a 2., a hajdani árendás kocsmá iskolává avanszált két tantermében az 1. és a 3. osztályosok tanulják egyikben a betűvetést, a másikban a felsőbb fokú közismereti tárgyakat. A templom mellett az egy tantermes, ún. „felső iskola” falai között összevontan tanul az 5. és 6. osztály. A tanítói kar öt főből áll: Szele Mária tanítónő az 1., Inczedy László kántortanító a 2., Székelyné Sztrapkovics Mária a 3., Klaisz Gyula a 4., Maróty József az 5-6. osztály tanítója, illetve tanítónője. E sorok írója mind az ötnök tanítványa volt. Tekintélyük garanciája: szigorúság, következetesség, szaktudás, vallásosság, nemzeti érzület, példás családi élet, a falusi gyerek habitusa iránti empátia. A harmincas-egyvenes évtized fordulóján, majd a negyvenes évek első felében, „kezük alatt” végzetek számosan, kételyek nélkül, kellő alapismeretek birtokában mehettünk a közeli város középiskolaiba.

Tanintézményünk – lévén Római katolikus elemi népiskola – a keresztény szellemiség otthona, ami nemcsak a hittan órákon érvényesül, a tananyagot, a tanítói interpretációt is áthatja. Vallási türelmetlenség helyett józan tolerancia érvényesül nevelőink oktatási és nevelési gyakorlatában, ami nemcsak a világi tanerők, a hittant tanító plébános úr előadásainak is meghatározója. Magam, református mivoltom ellenére, padtársammal, az izraelita Hermann Imrével együtt, csaknem négy éven át, érdeklődéssel hallgatom a „Főúr” (a falu így titulálta 1918 óta itt szolgáló plébánosát) előadásait, amelyek bővebb változatát a hit-tankönyv gyanánt használt *Kis Biblia* történetei (ó- és újszövetségi történetek, példázatok) kínálják. Majd évtizedek elmúltával tudatosul bennem: bibliai ismereteim „ökumenikus” alapvetése lett e „fakultatív” szakrális kurzus. Későbbi tanulmányaim idején sokszor veszem majd hasznát. Nem kötelező, de vasárnapként mindig ott vagyok a nagymisén. Noha szövegét még nem értem, akusztikájával, zenei effektusaival a katolikus latin liturgia valósággal elvarázsol.

És milyen a tanítósors az egyházi fenntartású iskolában e békéből a háborúba forduló bő fél évtizedben? A kántortanító, Inczedy László, aki egyben az iskola igazgatója is, régi tanítódinasztia sarja. Nagypja Gárdonyi Géza osztálytársaként végzett az Egri Érseki Tanítóképezdében, édesapja ugyanitt, aki Tarnaleleszen töltötte aktív éveit, s ugyanitt szolgált László fia is 1937-ig. Ugyanez évben a főhatóság (érsekség) támogatásával a felnemeti „iskolaszék” Inczedy László pályázatát azzal a kikötéssel fogadja el, hogy leleszi utóda a felnemeti származású, frissen végzett preparandista: Eged János legyen.

Az Inczedy család 1937-ben a legrégebbi iskolaépülethez tartozó tanítólakásban kell, barátkozzék a helyi viszonyokkal. A több mint százéves épület erősen leromlott állapotban lévén, a helyi hatóság s az iskolaszék egy új iskolaépület és tanítói lakás építése mellett dönt (1941-et ír a naptár). A „magtári iskolát” lebontják, s helyére három tantermes iskola épül, mellette egy modern tanítói lakás is.

A régi kántorlak helyén felépül a mindenkori igazgató-tanító, kántor szolgálati lakása. A kántortanítót – illetménykiegészítésként – ún. kántorföld is

megilleti. A hármás jövedelem a városi középosztálybeli tisztviselő réteg élet-nívóját biztosítja a családnak. (Inczédy László illetményét a VII. fizetési osztály besorolása szabja meg.) A család három gyermeke iskoláskorú. A legidősebb: László, az egri Tanítóképző, György, a középső a ciszterciták egri, a visszacsatolások után a premontreiek rozsnói gimnáziumának, Zoltán a helyi népis-kola növendéke. Inczédy László kántor úr első világháborút, krasznójarszki hadifogságot (1914–21) megjárta-megtapasztalt tartalékos főhadnagy. Orosz-orzági hadifogságáról gyakran mesél tanítványainak. A tragikus sorsú költő: Gyóni Géza s annak bátyja Krasznójarszokban fogolytársai voltak. Láta Gyóni szenvedését, mellette volt halálakor. A sors Inczédy főhadnagyhoz kegyes volt: a vörösök a fogoly tiszteket megtizedelték: Inczédy főhadnagy – lévén a sorban a tizenegyedik –: megmenekült. E néhány perc ezüsthajú ősz férfivá tette a fiatal hadifoglyot.

Inczédy László a szó legjobb értelmében vett „úriember”. Ezüstfehér haja, rövidre nyírt bajusza, a régi patriarchális világot idéző, kissé palócos ejtése, eleganciája, gesztusai, közvetlen modora a régi Magyarország intelligenciájának aurája.

Inczédy László „kántor úr” kiváló orgonista, komoly zenei jártassága kiemelkedő. György fia jóvoltából felnőtt koromban láthatom azt a kis „hangjegyzet”, amelybe az első hangjegyeket hadifogsága idején írta be, majd az évek múlásával számos komoly zenei mű (Bach- és Liszt-művek kottáit), de magyar nótákét, katona- és népdalokét egyaránt. A húsvéti szentmisén a falu fiatalságából általa szervezett és betanított kórus – egyebek között – Bach *János passiója* részletét adja elő. Felesége Visky Margit, középiskolát végzett hölgy, a Miskolci Felső Leánykereskedelmi Iskola első növendékeinek egyikeként szerzett érettségi bizonyítványt. Kiválóan zongorázik, komoly zenét is. Már felnőtt koromban, jóval halála után tudom meg: fiatal leányként menyasszonya volt a jeles felvidéki író (a stószai remete) Fábry Zoltánnak, aki korán felismert tudóbaja miatt állt el a házasságtól. Kapcsolatuk továbbra is baráti maradt.

Az Inczédy család Felnémeten 1942–43 fordulóján költözhet be az új kántorlakásba. Az összkomfortos épület kényelmes otthont, a kántori-igazgatói pozícióhoz illő miliót jelent az öttagú családnak. A kántor úr – miként felmenői és szintén néptanító testvérei – szenvedélyes vadász lévén, vadászterületet bérel az érseki erdőbirtok helyi pagonyában. „Úri passzió” – mondanák sokan, holott e szociológiai körben korántsem az. Vadászterülete van a faluban a jegyzőnek, a faipari üzem vezetőjének, a falu harangozójának éppúgy, mint több módosabb parasztgazdának.

A tanítói életpálya Inczédy László számára hivatás. Mit tanulunk tőle? Fegyelmezettséget, rendszeret, udvarias viselkedést, tiszteletet az idősek, a szülők, a nők, a tanítóink, az államrendet képviselő személyek iránt, továbbá munkaszeretetet, hazafias érzületet, vallásos meggyőződést. Mindez szinte észrevétlenül érvényesül nevelői munkájában. Rendkívül szigorú, igazságos tanító: a megérdemelt „tenyerest” kivétel nélkül mindenki megkapja az órákői

szünetekben elkövetett csínytevések miatt. Szigorúsága mellett dicsérni is tud. A falu népe tanítóként is, kántorként is nagyra becsüli. Tekintélye van.

Két népes tanítócsalád (az Inczedy és a Klaisz) évi jövedelme függvényében cselédet tarthat. Ne a korabeli bulvár történetek, regények, banális filmek, színdarabok „cselédlánya” típusára gondoljunk persze. A hajdani középosztály tehetősebb rétege körében természetes cseléd alkalmazása, egy népes falusi tanító család esetében is. Mindkét família háztartási alkalmazottja idősebb asszony illetve hajadon, aki nemcsak a háztartás vezetésében jártas, kellő élettapasztalata van, s nem a falu „legszegényebb” rétegéből való személy. Mondanám: félig-meddig családtagként van jelen közöttük.

Maróthy tanító úr távoli vidék, a Nyugat-Dunántúl szülőtte (eredeti családneve: Matics). Kőszegről került a faluba. Talán ez magyarázza a maga és családja zárkózottságát. A templom melletti „felső iskola” épülete egyben otthonuk is: a tanítólakás a tanteremmel egybe épült. A család négytagú: az idősebb gyermek, László, az érseki jogakadémia hallgatója, Márta az angolkisasszonyok intézetében tanul. A szűkebb környezet: takaros, tágas iskolaudvar, konyhakert, odébb az uradalmi magtárépületet övező gyönyörű fenyves. A másik oldalon a templom, majd a plébánia épülete zárja le az iskola előtti teret. Kissé szeparált „fellegvár”. Maróthy tanító úrnak a háború után ötödik elemistaként lehetek majd tanítványa. A környezet: az osztályterem is az ő pedantériáját, szigorúságát és műveltségét példázza. A falon történelmi eseményeket, személyeket (Honfoglalás, Mohácsi csata, I. Rákóczi György stb.) ábrázoló, tablószerű képek (országszerte ismert tanítási segédanyag a korban), a vitrinekben természetrajzi szemléltető anyag, földgömb, egy hatalmas szekrényben a leventemozgalom könyvtárának kötetei sorakoznak (köztük van Illyés Gyula *Petőfije* is!), s van itt harmónium, amely a korszerű énektanítást szolgálja. Aki a tanító úr „keze alatt” elvégzi az ötödik és a hatodik osztályt, bátran indulhat tovább tanulni a polgári iskolába és a gimnáziumba egyaránt.

Az iskoláskorúvá serdült gyermekcsereg a darázsiskola egyik termében ismerkedik a betűvetés, az olvasás és a számolás titkaival; ki nehézségekkel, ki könnyebben. Karácsony tájára aztán rendeződnek a dolgok: már mindenki tud írni is, olvasni is és számolni húszig. Mindez tanító nénink, Szele kisasszony érdeme, aki kitartóan, hallatlan türelemmel javíthatja botlásainkat, hibáinkat az írásban és az olvasásban. Fegyelmező eszköze, egy jókora fűzfavessző, a tanári asztalon pihen. Voltaképpen csak jelkép, hiszen szolgálatba sohasem lép, a fegyelmezéshez a Kisasszony emelt hangja is elegendő. Pedig népes osztály vagyunk 1940 szeptemberében: több mint ötven fő. Délelőtt is délután is van tanítás, csütörtök viszont szünnap – az ún. „ismétlősök” (már a 6. osztályt is elvégzettek) tanítási napja. Gazdasági, háztartási ismereteket tanul itt az elemi iskolai osztályokat már abszolvált fiatalság. Délelőtt nyolctól tizenkettőig, délután kettőtől négyig ülünk hátratett kézzel a padban vagy éppen a „díszítő sorokkal”, majd az ABC első betűinek írásával elfoglalva. A tanítás kezdetén és végén elmondjuk a három imádságot: Mi Atyánk, Üdvözlégy, Magyar Hiszekegy.

(Ez utóbbi nemzeti ima értelmét az 1938–1941 közötti években, a „revízió” részleges megvalósulása idején fogja fel a felvidéki, kárpátaljai, erdélyi, délvidéki tájakat csak a földrajzkönyvekből ismerő kisdíák.) Délután ugyanígy. Tanítás után zárt sorokban hagyjuk el az iskolát, a rendes utcai viselkedésért a „vigyázó” felel. A házi feladat – a „lecke” – már az első naptól jelen van otthoni teendőink között. A délelőtti-délutáni tanítás után, már otthon, olykor „rosszul esik” a feladat teljesítése. Ám a kötelesség kötelesség: „Ha megírtad a leckét, mehetsz játszani” – hangzik a szülői döntés, s itt nincs apelláta. A konyhaasztalon körmölöm a betűket, majd szótagokat, végül a szavakat. Karácsony közeledtével már mondatokat is. „Fogalmazást” írok a disznóölésről! Nem prózai remekmű, de a lényeg benne van. Valahogy így szólt a szöveg: „A disznót apukám leszúrja. Aztán megpörzsölik. Apu felvágja a hasát és kiszedi a beleket. A húsából hurkát meg kolbászt csinálunk. Meg disznósajtot is. Én a sült kolbászt szeretem. Este disznótor van. Sokat eszünk. A vendégek nótáznak is.”

Harmadik osztályban Székelyné Sztrapkovits Mária alias Bársika kisasszony a tanítónőnk. Szelíd szavú és hangú nevelő, fegyelmet ő sem a pálcával, élvezetes előadásmódjával tart. Tananyagunk természete is segítségére van: némi környezetismeret, egy-egy szép vers az olvasókönyvben, majd meg tanulmányos, a magyar történelem fejezeteiből vett históriák színezik tananyagunkat. Élvezettel szemléljük Heves Vármegye Hely- és Vízrajzi Térképét, melyen szüleim korábbi lakhelye: Hatvan a világ végének számít képzeletvilágomban. Noha Szele kisasszony jóvoltából az *Egri csillagokat* már másodikként elolvastam, Bársika kisasszony Eger és falunk múltjának török kori epizódjait, fejezeteit élénk táró szóbeli interpretációi történelem iránti vonzalmam táplálói lesznek. A számolás és mérés iránti tartózkodó érdeklődésem ugyan nem erősödött, de nem is romlott, így a negyedik osztályba lépve – már a tanév elején – nagy érdeklődéssel elsősorban földrajzkönyvünket forgatom, amely Nagy-Magyarország és Európa geográfiájának foglalata. Sajnos, már nyakig benne járunk a háborúban, tanítás „negyedikben” van is, nincs is, Klaisz tanító úr katonai szolgálatot teljesít, a tanórák ellátása alkalmi helyettesítőkre hárul. Egyik nap repülőtishti egyenruhát viselő tanító úr ül a katedrán, máskor végzős preparandisták „helyettesítenek”. A földrajzkönyv ennek ellenére maradandó olvasmány számomra. Általa alakul ki első átfogó képem a történelmi Magyarországról, lakossága nemzetiségi megoszlásáról, az egyes országrészek városairól, a csonka ország és az elszakított területek természeti szépségeiről. Trianon tragédiája az élmény szintjén meghatározó gondolkodásunkban, miként az országgyarapítás: a Felvidék, Kárpátalja, Erdély, Délvidék visszacsatolása is. Számos család férfi tagja vett részt a hadműveletekben. Most még nem tudhatjuk: 1945 után nagy árat fizetünk majd mindezért.

*

Közművelődés. Idősebbek tanúsítják, de a plébánia „historia domusában” is nyoma van: a műkedvelő színjátszásnak hagyománya van a faluban. A harmincas

éveket megelőzően már a Boross-kántor is „rendezett színi előadásokat” – a szereplők a falu fiatalságának legjobbjai. Egy a harmincas évek közepéről való fényképen látható is egy kosztümös műkedvelő gárda. Az évtized második felében Maróthy tanító úr a műkedvelő színjátszás szorgalmazója, a darabok rendezője. A repertoár? Divatos népszínművek sora. Később, az évtizedforduló táján a falu kéményseprő-mestere, Szilágyi Mihály szervezi a műkedvelő csoportokat. Divatos kíván lenni: a népszínművek helyett a kor népszerű színpadi szerzőinek műveit „tűzi műsorra”, egyebek között Lampérth Géza *Veér Judit rózsája* című színművét, amely „representatív” előadásban kerül színre. A színvonal emelése érdekében korhű jelmezeket hozat Budapestről, s a társulat tagságát részben a falu intelligenciájának soraiból verbuválja, de bőven képviselteti magát a parasztfjúság is. A rendező maga Szilágyi. El kell ismerni: a *Veér Judit rózsája* a faluban sikerdarab volt. Egy hónapon át, hétfégenként négy előadást kellett tartani.

A faluban két ifjúsági szervezet működik: a KALOT és a Levente Mozgalom. Az előbbi célja a katolikus ifjúság lelki nevelése, de jelentős szerepe van például a korszerű mezőgazdasági ismeretek megismertetésében is – az Ezüstkalászos gazdatanfolyamot többen a KALOT sugalmazására végzik el, s az ott tanultakat – megvallottan – még téesz-tagokként is hasznosíthatják. A Levente Mozgalomban a részvétel 12–18 éves kor között országosan kötelező. Parancsnokuk tartalékos katonatiszt, falunkban Klaisz Gyula tanító úr, tartalékos főhadnagy. Az alaki kiképzés mellett sportversenyeket rendeznek, lövészeti gyakorlaton – lényegében katonai „előképzésben” vesznek részt. A mozgalom létrejötté köztudottan az ország katonai kiképzését tiltó trianoni szankciók ellensúlyozásaként történt. Az ország vezetése a szankciók érvényvesztése utáni időkre gondolva tényleges katonai szolgálatra alkalmas nemzedékeket kíván felnevelni. A falu fiataljai közül többen csinálnak katonai karriert: Eisenmann Domokos repülő-, Godó Ferenc ejtőernyős tiszt, Kovács (Gyuri) János a Magyar Királyi Testőrség tagja lesz, néhányan a csendőrség soraiban szolgálnak. Farkas Miklós a pápai ejtőernyős zászlóalj hivatásos katonazenekarának a tagja.

A falu korabeli lakosságának művelődési igényét könyvtára is tanúsítja! Alapvetése már a 19. század végén megtörtént, amikor a községi elöljáróság népkönyvtár létesítéséről döntött, amelynek állománya később a levente könyvtár törzsanyaga lett – kiegészülve a mozgalom által közreadott „Levente Könyvtár” köteteivel. A könyvtár „őre” tisztét a háború utáni megsemmisítésig Maróthy tanító úr tölti be.

Az „elektronikus médiát” a rádió képviseli: a faluban – becslés szerint – mintegy húsz készülék lehet – nagyobb részben az Orion Néprádió példányai, amelyen persze csak két adó: Budapest I. és Budapest II. fogható. Néha a köznép is élvezheti a műsorokat: egy-két család időnként az ablakba helyezi készülékét, s így szinte a fél falu hallgatja – főleg a zenés – programokat. Szól a cigányzene, a Mária Terézia Gyalogezred fúvószenekarának műsora, s persze a divatos slágerek is. Nincs velem egykorú gyerek a faluban, aki ne harsogná az Erdélyi,

a Délvidéki vagy éppen az Ejtőernyős Indulót – pontos szöveggel. A komolyzenei közvetítések sajnos jobbára elsikkadnak.

*

Közegészségügy. 1937-től a falunak helyben lakó körorvosa van. Dr. Érdy Gyula szombathelyi kórházi állását adja fel, s vállalja a vidéki orvoslás korántsem kényelmes gyakorlatát. Lakása, rendelője a falu közepén van, kőműves tulajdonosa által komfortosan megépített bérelt házban. A falunak Isten áldása Érdy doktor úr! Iskolatársamat, otthoni kezeléssel, súlyos csonthártya-gyulladásból, játszópajtásomat vérhasból gyógyítja ki, engem égési sérülésekkel kezel heteken át, majd meg tüdőgyulladásomat gyógyítja sikerrel. A nem életveszélyes sérülteket rendelőjében látja el. Ha vészhelyzet van, hívja a mentőt, s kórházba utalja a beteget. Ő a fogorvos is: kitűnően húz fogat, kezeli az ínysorvadást, s távolítja el a fogkövet. Jellemző, hogy a járványos gyermekbetegségeken kívül (vörheny, bárányhimlő, mumsz) súlyos járványhelyzet 1938–45 között nincs a faluban. A felszabadító szovjet katonák által behurcolt fertőző agyhártyagyulladásnak két gyermekáldozata van. A „morbus hungaricus” három családot sújt. Halálos kimenetelű fertőzöttség közülük mindössze kettőt érint. Egy család fertőzöttjei kivétel nélkül gyógyulnak.

A doktor úr nemcsak Felnémet, Szarvaskő, Egerbakta és Felsőtárkány körorvosa is. Hetente meghatározott napokon délután rendel a szomszédos falvakban, ahová két-három éven át csak kerékpárral juthat el. Tavasszal, nyáron, ősszel és télen páratlan elhivatottsággal látja el vállalt feladatát. Munkáját a körzeti védőnő segíti, aki viszont Felsőtárkányból kell kerékpározzon az említett falvakba, hogy a kor egészségügyi előírásai maradéktalanul érvényesüljenek. A „védőnéni” gyakorta megjelenik iskolánkban is. Kirívó rendellenességet sohasem talál. Mire figyelmeztet? A rendszeres fogmosásra, a napi tisztálkodásra, a kézmosás fontosságára, a fehérnemű rendszeres váltásának higiéniaiilag szükséges voltára, súlyos láz esetén – az orvos érkezéséig – a vizesruhakúrúra.

Dr. Érdy Gyulát az ötvenes évek elején Budapestre helyezik. Felnémet lakosága számára a budapesti Érdy-lakás éveken át valóságos „búcsújáró hely”. A felnémetiek bizalma Érdy doktor úr gyógyító munkája iránt határtalan...

*

A közrend. Lakásunk, szüleim fűszerüzletével együtt, az Eger-Vadna közötti főközlekedési út mentén áll. A lakás- és az üzlet ajtaját természetesen éjszakára mindig zárjuk, ám az udvarra, a „kiskapun át”, bárki bármikor bejöhethet. Tolvajlás, lopás az udvarról sohasem történik. Pedig a tyúk- és a libaól könnyen kinyitható. Baromfilopásra szakosodott tolvaj, de egyéb „kategóriás” bűnöző sincs a faluban. A „Lebújban” a mulatozó legények között olykor talán el-elcsattan egy-két pofon, de súlyos testi sértést okozó bűncselekmény sohasem történik. Nem mindig volt így. A harmincas évek első felében, korábban még inkább,

gyilkosság is történt – több ízben is. Az ok: helybeli legények, férfiak rivalizálása. A gyilkost vagy a súlyos testi sértést okozó személyt bírósági ítélettel lecsukták. A falu tudomásul vette. Az érdeklődésre: hol van az illető személy? A válasz mindig lakonikus: „Odavan rabnak.” Szabadulása után viszont vele szemben már érzékelhető a távolságtartás. Az a „börtönviselt” – mondják megvetően.

Változás 1937 után történik, amikor a vidék rendvédelmét szolgáló csendőr-őrsöt Felsőtárkányból Felnémetre áthelyezik. Az őrs épülete bérlemény, tulajdonosa Bíró Ferenc parasztagazda, hadirokkant, fél karját veszítette a harctéren. A modernizált tágas épületben az őrsparancsnok irodája mellett van a laktanya hálóterme, az udvaron levő melléképület egyik részében a személyi állomány „katonaládái” sorakoznak, a másik rész a konyha és az éléskamra. Az udvar végében kis félszer: ez a fáskamra. Az udvaron virágágyak, rózsafákkal, mellettük színes üveggömbök Példás rend mindenütt. Mivel minden őrs önellátó, a konyhakert művelése, a tűzifa aprítása, az udvar, a virágoskert rendben tartása az őrs személyi állományának a feladata. A bejárati kiskapu éjjel-nappal nyitva. Az őrs tizenkét fő, parancsnokuk: Gulyás tiszthelyettes, kinek pusztja megjelenése tiszteletet parancsoló. Fekete csákó ezüst sapkarózsával, khaki színű zubbony, fekete pantalló vékony buzérvörös paszománnyal, fekete cúgos cipő, ezüst bojtos tiszti szablya. Kezén fehér kesztyű. Mellén az első világháborúban szerzett kitüntetések sora. Az őrs személyi állományának többsége hivatásos, csak egy próbacsendőrre emlékszem: ő Vaszil, alias Vadasi Imre, kárpátaljai ruszin fiatalember. Magas termete (valószínűleg a ruszinság hucul fajtájából való), jó fellépésű, elegáns férfi, a lányok szívesen fogadják udvarlását. Vaszil a gyerekekkel is szívesen barátkozik. Az őrs tagjai szüleim üzletében vásárolnak naponta, a Kenderesről átmeneti időre ide vezényelt Veres Lukács éppúgy, mint Vaszil, így szabad bejárásom van az őrsre. Pontosabban az udvarra, ahol Vaszil alkalmasint szívesen mesél nekem szülőföldjéről, Kárpátaljáról, ahol szép nagy hegyek, zöld legelők, kicsi faházak falvak vannak és szép népviselet, amely van olyan szép, mint a felnémeti menyecskéké. Az őrsről naponta indulnak portyára a járőrök, sohasem tudni, mikor indulnak és érkeznek, s mely irányba vagy irányból. Már ennek fegyelmező ereje van. Helybéli „intézkedésre” kisebb kocsmái csetepaté alkalmával kerül sor. Megszűntek a néha gyilkossággal végződő verekedések, a közrend helyreállt.

*

Az ünnepek. A falu lakossága hívő katolikus közösség. Mindössze hat család: három református és négy izraelita jelenti a felekezeti másságot. 1944-ig semmi sem zavarja e felekezetbeliek együttélését a katolikus többséggel. Osztály- és padtársam, Hermann Imre éppúgy elfogadott tagja a kis iskolai közösségnek, mint reformátusként jó magam. Máshol megírtam már: 1942-ben hamvazószerdán Hermann Imrével együtt térdepelek a felnémeti templom szentélyének lépcsőjén: „hamvazkodunk”. Süle plébános úr egy pillanatig sem kétkedik:

homlokunkra rajzolni barka hamujával a jelet: *Memento homo, quia pulvis est, et in pulverem reverteris*. A számunkra nem kötelező hittanórákon áhítattal hallgatjuk az ó- és újszövetségi történeteket a „Főúr” interpretációjában, amelynek intonációja is toleráns: mondanám, már-már *preökumenikus* szellemű. Imrét sajnos, 1944 őszén, örökre elvesztettük.

A nagy egyházi ünnepeket (Karácsony, Húsvét, Pünkösd, Úrnapja, Szent István király, a templom védőszentjének, Szent Rozáliának ünnepe) szertartásos készülődés előzi meg falu szerte. A tavaszi, nyári, őszi ünnepnapokat hófehérre meszelt ház, rendbe tett udvar, tisztára söpört utca várja. Az ünnepi szentmisén az egész család jelen van, a délutáni litániákon csak a lányok és az asszonyok. Úrnapján a szakrális szertartás reprezentatív része, a *processzió*, a körmenet. A szertartás a templomon kívül, Isten szabad ege alatt zajlik. Ilyenkor mintha a természet is ünneplőbe öltözne: A felkelő nap fénye arany palástként vetül a házakra, utcákra, a falu fölé magasodó templomra és tornyára. A patak vize ezüstösen csillog medrében, s a nemrég felújított makadám út kövei gyémántcsillogást hazudnak. Az ünnepi szentmisére s a körmenetre a falu apraja-nagyja készül. A hívek sokasága már fél tíz tájban elindul a templomba: férfiak, asszonyok, lányok egyaránt népviseletébe öltözve. A menyecskék fején „fekető”, a lányok hajában pántlika: fehér, piros, lila, rózsaszín, kék, kezükben hímzett zsebkendő és a gyöngyház fedelű, csatos imakönyv. A férfiak: öregje, fiatalja gombos lajbi-ban, talpig feketében, ragyogó, gondosan „kisuvickolt” csizmában. Egyetlen szín kavalkád – a falu népeletének reprezentációja.

A négy úrnapj sátorban gondos asszonyi kezek az utolsó „simításokat” végzik, liliom bódító illata lengi körül az Úr alkalmi hajlékának e zöld levelekkel, virágerdővel ékes, a természet kínálta mását.

A toronyban megkondulnak a harangok. A mise liturgikus részének vége, kezdődik: a *processzió*. A „sumbellát” (baldachin) alatt, az ájtatos menet élén Süle tisztelendő úr a barokk idők óta őrzött, aranyszálakkal hímzett miseruhában, hófehér karingben. A monstancia aranya csillog a napfényben. A tisztelendő úr mögött, élén a templombíróval, az eklézsia férfi tagjai sorakoznak, majd a hívek sokasága: asszonyok, lányok, iskoláskorú gyermekek. Az Urat dicsérő ének-szóval halad a menet az első sátorig, majd tovább. A negyedik sátor után vissza a templomba. A *processzió* e látványa, szakrális áhítata, atmoszférája még mindig, nyolcvan és egynéhány év után is, friss impresszióként él bennem.

Különleges ünnepi alkalom a falu életében szeptember 4., Szent Rozália ünnepe – a *búcsú* napja. Nemcsak szakrális, családi ünnep is, melyre a messzire szakadt családtag, rokon is hazalátogat. A háziasszony már „előtte nap” befűti a kemencét, sül a *kumpéros* (krumplis, tejfölös lepény – kelt tésztából), a pogácsa s a mazsolával gazdagított kalács. Búcsúnapján a mézeskalácsosok, cukorka- és törökméz-árusok mellett játékokat: simlabdát, játékpisztolyt, csecsebecséket kínáló vándorkereskedők sátrai sorakoznak. Jelen van a céllövölde, a hajó- és a körhinta is – a gyerekek nyelvhasználata szerint: a *sergő*. Negyvennégy őszéig zajlik így az ünnep – a megszállt Magyarország –, s falunk népe ez esztendő

„Rozália-napján” nem kíván búcsúba menni. Az ünnep szakrális részét (ünnepi szentmise) megtartják – noha valahol a vármegyehatárhoz közel már dörögnek az ágyúk. Milyen lesz a karácsony? Senki sem tudja...

*

A falu paraszt népének létmódja. A kétezer ötszáz főnyi lakosság nagyobbik hányada fölművelésből él – az egyes családok kisebb-nagyobb földterület birtokosai. A földtulajdon az 1–2 holdas birtoktól a 40–50 holdig terjed. Gazdasági cselédet még a két-három (40–50 holdas) „nagygazda” sem tart – földjét maga műveli családtagjaival, idénymunkára legfeljebb napszámost(okat) fogad. A közép- és kisbirtokos rétegnél is a családi gazdálkodás a gyakorlat, a betakarításnál (aratás, kukoricatörés, szüret) a közeli rokonság segít. A falu termőterülete összességében jó, nem kevés a magas aranykorona értékű földterület. Jó hozamú a búza, árpa, zab, kukorica, kedvező mennyiség terem burgonyából, takarmányrépából, zöldségtakarmányból (lucerna, lóhere, zabos bükköny). A faluban az utolsó békés fél évtizedben (az uradalmi állatállományon kívül) több mint négyszáz tejelő szarvasmarha, közel ennyi igás ökör van, igavonó ló úgy nyolcvan-száz körül. A kisbirtokosok egy része – lévén szociális körülményeik szerényebbek – ha igás ökröt nem tud tartani, teheneit fogja járomba, földjét maga műveli, sem szántáskor, sem a betakarítás idején nem szorul segítségre.

A tejelő szarvasmarha, igásökör téli takarmányozása hagyományos, gazdaságos is. Az árpaszalmát külön kazalba rakják, a szénát az istálló padlásán (padján) tárolják, a kukoricaszár a kazlak mellett kétébe kötve várja a téli hónapokat: ezekből lesz a szecska, amit a búza őrlésekor nyert korpával, törekkkel dúsítanak, s persze takarmányrépával. A disznó hizlalása is módszeres takarékosággal történik: a hízó kezdetben moslékot kap, tartalma: mosogatólé, a meghámozott burgonya héja s a vízben megfőzött, „malacnak való krumpli”, esetleg némi estig nem tárolható ételmaradék s kevés árpadara. Ősz elején bővül a „menü”: növekszik az árpa- és a kukoricadara mennyisége, majd végül jön a szemes takarmány: a kukorica. Karácsony tájára így gömbölyödik a mangalica, elérve olykor a 180–200 kg súlyt is. A faluban a sertésállomány évenként váltakozó, de a 150–200 körüli nyáj rendszeresnek mondható. Van persze, aki mellőzi a nyáját, „hízóját” otthon, „disznóólban” neveli-hizlalja.

Sokan tartanak kecskét, szemlélt időszakunkban mintegy 150–160 kecske megy a legelőre reggelenként zajos mekegéssel. Pásztoruk, az „öreg Zsoldos” nem helybéli, a falu fogadta fel, valahonnét az Alföldről jött. A kecskét tartók többsége napszámos, summás, de a birtokos gazdák is tartanak néhány jól tejelő állatot. Tavasszal a kecskegidák kelendők (húsvét táján) az egri piacon.

Aprójószág (csirke, kacska, liba) csaknem minden parasztháznál van, eladásra is jut – Márton nap táján a városi piacon a hízott liba különösen kelendő. A konyhakertek a család zöldségszükségletét fedezik, de jut belőle a piacra is, miként a gyümölcsfélésegekből (alma, körte, cseresznye, meggy, kajszibarack, szilva). A tehenet tartó családok mintegy kétharmada több-kevesebb rendszerességgel

víz az egri piacra a tejet, túró, tejfölt. Számosan „kész helyre”, azaz éveken át ugyanazon vevőhöz (családhoz), naponkénti rendszerességgel. Nem lebecsülendő jövedelmi forrás! Nem hanyagolható itt néhány, a falu szociális körülményeire is utaló információ: a lakodalomra mindig „disznót ölnek”, néha borjút is vágnak s természetesen bőségesen baromfit. A kiterjedt rokonság megkívánja a „nagy lagzi tartását”, általában harminc-negyven „házat hívnak meg”, ami nagyjából száz-százhusz személyt jelent. (A faluban a három-négy tagú család jellemző, az „egykezés” itt nem divat!) A vendégek természetesen ajándékok sokaságával halmozzák el az ifjú párt: nagyméretű szentkép, zománcos konyhaedény, két-három pár tyúk, egri cukrászdában készült drága torta, díszes falióra, s természetesen a csaknem kemenceajtó nagyságú mazsolás „morván kalács” egyaránt a nászajándékok sorát gazdagítja.

Nagyobb mértékű bortermelésről Felnémeteren nem beszélhetünk. Eger árnyékában – magasabb szakértelem híján – nehéz volna a verseny. Arra viszont még a két-három holdas gazda is törekszik, hogy legyen „egy darab szőleje” – úgy kétszáz-háromszáz négyszögöl legalább. Ezen megterem annyi, amennyi a következő szüretig elég a családnak, pontosabban fogalmazva a férfiaknak. Egy-két „nagygazdának” van az egri „Ráchegyen” is, a „Tárkányi határban” is kisebb-nagyobb ültetvénye, ők már adnak a minőségre is. (Asszonyaik, lányaik a „Gréberében” tanulták/tanulják meg a legszükségesebb tudnivalókat, de „meteszésre” már ők is az „egri embert” (szőlőműveléshez értő szakember) hívják. A többség szőlőskertjeiben meglehetősen „vegyes” a fajták spektruma: rizling, sasza, oportó, delavári, nova (!) és még isten tudja, hányféle tőke sorakozik egy-egy „csatornában”, ezért aztán a borok többsége nem éppen „bikavér” vagy „rajnai rizling” minőség. Fröccsnek viszont elsőrangú.

A falu földművelő lakosságának körében a mezőgazdasági eszközváltás már a húszas évek végén megtörtént. A szemlézett bő fél évtizedben egyedül a faborona képezi a feudális idők gazdasági eszköztárát. Faeke egy sincs, van viszont minden parasztportán vaseke az eketaligával, vasborona, néhány módosabb gazdánál ígás állat vontatta vetőgép is. A hajdani „nyomtatásnak” híre-hamva sincs. A faluban két cséplőgép-tulajdonos, van mindkettő benzinüzemelésű, ők a falusi lakosságot maradéktalanul képesek „kiszolgálni”. A cséplés megállapodás szerint történik, s minden gazdálkodó családnál „esemény”. A cséplőgép „személyzetét” – mint általában az országban a „bandagazda” verbuválja – létszámuk úgy tizenöt-husz fő. Az egyik „gép” benzinüzemelésű, „helyben járó”, azaz vontatni kell egyik portáról a másikra. A másik „magánjáró”, a cséplőgépet is, az elevátort is elvontatja. Az egyetlen gőzlokomobil, vagyis gőzgép csak az uradalmi majorságban dolgozik. Az elevátor megjelenése a kazalrakók munkáját könnyíti. A cséplés napján (napjain) a cséplőgép személyzetének étkeztetése a házigazda feladata.

A kukorica betakarítása a „kukoricatörés”: a csöveket kézzel törik le a szárról. A letört tengeri hazaszállítása többnyire ökrös szekérrel vagy lovas kocsival történik. Ha a gazdának nincs fogata, rendszerint egy rokon vagy a szomszéd

segít. Fosztása estéken át történik – kalákában. A kifosztott csövek tároló helye jobbra a padlás vagy az „ámbitus” – itt a plafonhoz rögzített rudakra akasztva. Majd minden gazdaságban van kukoricadaráló és -morzsoló, de többen a kézi morzsolásnál maradnak. A lemorzsoló kukorica csutkája kitűnő tüzelőanyag. (A kemencét viszont gallyfával vagy venyigével – Felnémeten „vinege” – fűtik fel.) A kukoricát kifejezetten állati takarmánynak termelik/használják, legfeljebb a „genge”, azaz gyenge csöveket fogyasztják főtt kukoricaként. A tengeri felhasználása szemes takarmány vagy kukoricadaraként történik. A disznóhizlalás fontos tápanyaga egyik is, másik is. Kukoricalisztből készült étkek (ganca, prósza, görhe, málé stb.) nincsenek jelen a helyi gasztronómiában. A búzából a helyi malmok valamelyikében „első” és „fogós lisztet” „örletnek” („pitléltetnek”).

Termelnek takarmányrépát, sütni való és „isten gyallotta” tököt, valamint takarmányként felhasználandó fajtákat. Ez utóbbiak ősztől tavaszig fontos kiégszítői a szálás takarmánynak.

*

A falu népviselete rendkívül színes, a palócvidéken is egyedülálló. Az asszony-nép is, a lánygyermek is bő szoknyát, lityát (blúz), a lányok pántlikát, a menyecskék rendkívül díszes „féketőt”, később – ahogy idősödnek – piros fejkendőt viselnek. A nők nyáron „a ház körül”, de a „határban” is mezítláb járnak. Az egri piacra menve papucsot vesznek, ami viszont már a „hátyiban” tér haza – fölöslegesen ne kopjon a talpa. Az idősebb asszonyok ruházata fekete vagy sötétszürke, a fiataloké (a felső szoknya is, a litya is) színes: fehér, kék, „tüdőszín” azaz rózsaszín, a lányoké fehér. Divatos az olcsó „gyöngykaláris”. Az „ünneplő ruhához” illő lábbeli a vásároló suszterek készítette fekete „szanda” (szandál). Újabban – a módosabbaknál – egy-egy pár „lakkcipe” is feltűnik.

A férfiak viselete: fekete posztó csizmanadrág, lajbi és zakó fehér inggel és fekete kalap. Az ünnepi lábbeli a rámás csizma. Ez utóbbi életfogytig használható, a legjobb csizmadiáktól vásárolják. Csak vásár- és ünnepnapon, lakodalomban, temetésen viselik. A fiúgyermek tavasztól ősziig mezítláb járnak, ősztől tavaszig viszont felhúzzák a „kiccsizmát”. A gazdálkodó paraszt ember nyári lábbelije durva bőrszandál vagy papucs, „cajg” nadrág, sötétkék kötény, fejről elmaradhatatlan a kalap (nyaranta szalmakalap).

*

Az „infrastruktúra”. Van közvilágítás! Száz-százötven méterenként a villanypóznákon egy-egy 200 W-os égő világítja meg az útszakaszt. Működését a körzeti villanyszerelő ellenőrzi rendszeresen. Az udvarokban mindenütt ott a gémes- vagy kerek kút, tiszta, jó minőségű édesvizet adnak minden portán. Vannak közkutak is, utcánként két-három gémeskút. Szükség esetén Macsinka Péter, „messze földön” híres kútásó, garantálja a vízhozam szükséges mértékét s minőségét (tisztítás, mélyítés). Csatornarendszer nincs, de majd minden utcában

van vízelvezető árok, amit a főútvonalon az „útkaparó” (vármegyei alkalmazott) tart rendben, a mellékutcákban a háztulajdonosok. A Felvég és az Újsor úgy ötven-hatvan méter széles utca. A Felvég közepén a Cinca vize folydogál az Eger patak felé, amely nagy nyári záporok idején sem okoz gondot a közlekedésben. Sáros időben hiányzik viszont a járda, de a házsorok mentén „kitaposott” talaj, hamar szilárdul, gyalogos közlekedésre alkalmas. Az Egri út lakói előnyös helyzetben vannak: az aszfalton a gyalogos közlekedést nemigen zavarja a közúti forgalom (lovasszék, ökrös szekerek). A gépjármű forgalom elenyésző. A faluban autója csak az erdőfőtanácsos úrnak és Láng Sándornak van.

*

1941. Nem váratlanul, de nem remélt gyorsasággal, változások jönnek. Az első visszacsatolások eufóriája még hat, a legutóbbi: az erdélyi különösképp: az emberek bíznak a békében. Aztán jön a kijózanodás. Kassa bombázása. A fel nem robbant bombákon cirill betűk. Sokan bizonyosra veszik: szovjet repülőgépek támadták a várost. Az agresszió már a második: korábban a Budapest-Körösmező között közlekedő gyorsvonalot lőtte géppuskával szovjet felségjelű repülőgép. Kassa bombázását követően Bárdossy László bejelenti: Magyarország és a Szovjetunió között *beállt a hadiállapot*. Sokan ezt – tévesen – ma is hadüzenetként értelmezik. Még nem léptünk be a háborúba, de hamarosan eljön ennek az ideje is. Már behívók is jönnek, de a faluban az élet megy tovább. Azért a nyugtalanság, az aggodalom is tanyát ver – főleg a férfinép körében: be kell-e vonulni, s ha igen, vajon nekem is, és ha igen, mikor? Néhány nap s már a hadüzenetet harsogja a sajtó. A 20. könnyű hadosztály egri ezredének tartalékos állománya – egy zászlóalj – nemsokára a faluban várja az indulást a „Don-kanyarba”. A mozgósítottak (behívottak) között falubeli férfiak is vannak. Köztük Bíró János – játszópajtásom édesapja. Ő lesz a zászlóalj első hősi halottainak egyike – fogatával vonul be, s azzal együtt lesz háborús áldozat. Az 1943-as doni át-törés után már fagyásos sérültje is van a falunak: Mikó József mindkét lábát elvesztette. Hadirokkantként, de hazajött. Az itthon maradt nép e komor napokban is teszi a dolgát. Helyt áll szántáskor, aratáskor, csépléskor, a betakarítás idején. Dolgozik asszony, felnőtt lány, aggastyán, serdült fiúgyermek. Jönnek-mennek a rózsaszín és zöld „tábori lapok”, olykor egy-egy szabadságos katona is feltűnik. Aztán jönnek a gyász hírek is. A háború függvényében az életmód is változik. A boltokban csak „műrostos szappan” kapható, „orosz tea” helyett a szederlevélből készült „Planta tea”, s rumaromával ízesített, két decis üvegpalackban forgalmazott „Aromatea”. Szabályozott a cukor-, liszt-, sóellátás, déli gyümölcsöknek se hírük, se hamvuk. A nyolc-tíz éves gyerek még emlékezik: milyen volt a citrom, a narancs, a szentjánoskenyér, a vaníliarúd. Mára mindez eltűnt, miként a babkávét, a kakaót; az utóbbi helyett jött az „Ovomaltin” – ez a fertelmes ízű, ha jól emlékszem, olasz kotyvalék. A zsírfogyasztás helyett a napraforgó olajat népszerűsítik, bár a háború elején még marad a disznóölés – készülhet a hurka, kolbász, disznósajt, füstölt szalonna, sült az egész évre

való mangalica zsír. A tepertőből készülhet a disznótoros pogácsa. Később szűkül a kör, a hentesek és mészárosok csak „vágási engedély” birtokában vághatnak disznót, marhát. A közellátási hivatal mindenre figyel. A falu népe mindezt tudomásul veszi. Van ugyan sopánkodás, sóhajtozás, de elfogadja az idők parancsát.

1944. március 19-ig „párt” nincs a faluban. A német megszállás után, az Egerből ide költözött hentes: Huszár Antal kezdi szervezni a Nyilaskeresztes Pártot – sikertelenül. Nyilas karszalagjával, bilgeri csizmájában „feszít” a faluban, s „büszkén” is, hiszen – ő a falu mészárszékének bérlője – a nyilas főszolgabíró Polgári Páltól vágási engedélyt is kap. Volt-e közvetlen szerepe, vagy sem a helyi zsidók deportálásában, nem tudom, az viszont tény, hogy a nyár elején a négy zsidó család tagjait gettóba hurcolták. A Rusznyák kisasszonyok, az idős Mészáros házaspár, Klein Mihály felesége és fia, Gyuri s a népes Hermann család egyik napról a másikra tűnt el a faluból. Gulyás csendőr tiszthelyettes s egy idősebb őrmester már előbb nyugdíjazását kérte! Nem voltak hajlandók részt venni a deportálásban.

1944 októberében egyre közelebb dörögnek az ágyúk. A lakosság a falun belüli s a falu határában levő, jórészt a török időkből származó pincékbe húzza meg magát. Urbánfy erdőfőtanácsos s a főjegyző családotól Nyugatra menekül. Az intelligencia többsége a falu népével együtt a pincékbe költözik. Ki a Cigléd alá, ki a templom alatti óvóhelyek egyikébe. Édesanyámmal, nővéremmel az érsekség alsómajori, eredetileg gyümölcstárolásra használt pincerendszerben vertünk tanyát. Apám nem volt hajlandó a lakást otthagyni, csak az utcába érkező frontvonal elől megy át a szomszédék pincéjébe. Az első orosz katona Mikulás napján jelenik meg pincénk közelében. A törökdúlás, a cári ármádia 1849-es inváziója s a román hadsereg 1919-es garázdálkodása után a „felszabaddítónak hazudott” Vörös Hadsereg és szegődött, kisstílu kollaboránsai döntik romba mindazt, ami majd negyedszázadon át élhető valóság volt.

(Folytatjuk)